

MINDEN HÉTEN HÁBORÚ

2011-ben a *Fundamentum* hasábjain az alkotmánybíráskodás jövőjét firtató körkérdésre adott válaszában azt írtam, hogy az alkotmányos demokrácia váltsága idején a jogtudomány csak úgy őrizheti meg hitelességét és gyakorlatformáló erejét, ha az alkotmánybírói döntések szokásos dogmatikai elemzési és értékelési perspektíváját szociológiai megközelítéssel egészíti ki. Úgy gondoltam, hogy a jogtudósok és más jogi szakírók felelőssége abban áll, hogy adott esetben leleplezzék az Alkotmánybíróság döntései mögötti nyers hatalmi-politikai és más illegitim befolyásoló tényezőket.¹ Így egyértelművé tehetik akár a szélesebb közönség számára is, hogy a sokszor botrányos határozatok nem a klasszikus alkotmányjogi alapelvek jóhiszemű alkalmazásának, hanem éppen azok visszaélészerű használatának tudhatók be. A jogtudomány képviselőinek felelősségére vonatkozóan ezt az álláspontomat a jelenlegi kérdésre is érvényes válasznak tartom.

A gyakorló jogászok előtti dilemma eldöntésére hasonló logika alkalmazható. A bíróság előtti és más jogi eljárásokban történő hatékony fellépés alapvető eleme a demokratikus és jogállami intézményrendszer védelmének. Ha nem is születik minden esetben jogilag megalapozott döntés, még mindig ott a lehetőség, hogy a hátrányosan érintett fél nyilvánosságra hozza, szélesebb körben tudatosítsa az indokolások ellentmondásait, esetleg abszurdításait.

Azt a veszélyt, hogy az aktív jogászok működése legitímálhatja a fennálló rezsimit, meglehetősen csekélynek látom. A jelenlegi hatalom számára a vesztes perekben rejlő legitímáló potenciál kihasználásánál sokkal fontosabb, hogy ne legyen repedés a pajzson, és még távolról se tűnjön úgy, hogy a kormányzati szándék nem érvényesül akadálytalanul. Nem véletlenül vált ki egy-egy számukra kedvezőtlen döntés olyan heves reakciókat a kormánypárt képviselőinek és állami vezetőinek körében.² Emellett a nyilvánosság előtt zajló bírósági eljárás egy olyan plusz felület, amelyen keresztül fel lehet hívni a közvélemény figyelmét az állami működés antidemokratikus jegyeire. A bíróság előtti fellépés eszközéről ezért nem szabad lemondani még akkor sem, ha a jövőben esetleg a mostaninál kisebb lesz a pernyertes-

ségi arány. Az autoriter hatalmi berendezkedések – az eddigi történelmi példák szerint is³ – sokkal inkább érdekelték a jogászok passzivitás fenntartásában, mint abban, hogy hagyják a számukra kellemetlenséget okozó jogászok működését azért, hogy kifelé mutathassák: születnek a kormány érdekével ellentétes bírói döntések, tehát működik a jogállam és a demokrácia. Számomra ebből az következik, hogy ha a rendszerrel szemben kritikus jogászok nem vesznek részt alakító módon a joggyakorlatban, az sokkal inkább szolgálja a fennálló rendszer érdekét.

Azt is gondolom azonban, hogy önmagában ez a fajta cselekvés nem elegendő ahhoz, hogy pozitív változást idézzon elő a jogállamiság ügyét illetően. A *Fundamentum* előző számában már Halmi Gábor is felhívta a figyelmet arra, hogy a normatív értelemben vett jogállamiság leépítését, legalábbis a mai Magyarországon, nem lehet elválasztani az autoriter politikai rendszer kialakításának folyamatától.⁴ Ehhez hozzátehetjük, hogy az előbbi jelenség valójában az utóbbi törekvés egyik „eszköz-cselekménye”.

Le kell számolnunk azzal az illúzióval, hogy egyes ügyeket le lehet választani a „politikától”, és az adott terület keretein belül, szakmai érvekkel vagy más szokásos nyomásgyakorlási eszközökkel hatni lehet a kormányzatra. Ha az egyes szektorok érintettjei ragaszkodnak a problémák depolitizált kezeléséhez, és elutasítják az együttműködést az egyébként a képviselőikre hivatott ellenzéki politikai szereplőkkel, akkor bukásra vannak ítélve: lásd például az egészségügyi, az oktatási, a médiaszabályozási vagy a szociális ügyekben folytatott higgadt „szakpolitikai” érvelés kudarcát. Az e területeken bevezetett, sokak által bírált intézkedések meghozatalára nem tudatlanságból vagy valamilyen partikuláris érdek érvényesítése miatt került sor, hanem tudatosan, a jelenlegi politikai hatalom hosszú távú beziztosítása céljából.

Bár a jogállamiság nem tekinthető szociológiai értelemben vett „társadalmi területnek”, a fenti tétel az állam működési módjára is vonatkozik. A jogállamiság deficitje nem orvosolható csupán az állami szervek működésére koncentrálva (nem „javítható meg”).⁵ Nincs értelme úgy tenni, mintha a jogállamiság le-

HA A RENDSZERREL SZEMBEN KRITIKUS JOGÁSZOK NEM VESZNEK RÉSZT ALAKÍTÓ MÓDON A JOGGYAKORLATBAN, AZ SOKKAL INKÁBB SZOLGÁLJA A FENNÁLLÓ RENDSZER ÉRDEKÉT

bontását a politikai rendszer egészének átalakítása nélkül meg lehetne állítani.

Így a valódi kérdés az esetünkben sem az, hogy mi a helyes jogászai vagy állampolgári magatartás egy olyan rendszerben, amely figyelmen kívül hagyja a jogállami kereteket, hanem az, hogy miként lehet az autoriter törekvéseket visszaszorítani, és mi ebben a felelőssége a gyakorló és az elméleti jogászoknak.

Először azt kell megértenünk, hogy mi okozta/okozza a magyarországi autoriter törekvések sikerét. Ez a siker természetesen nem független olyan nemzetközi folyamatoktól, amelyekre országon belülről szinte semmilyen ráhatásunk nincs, de az autokrácia kiépülésének gördülékeny menete, az ellenállás meglepő gyengesége és az a tény, hogy ez a folyamat az EU keretein belül ment végbe, mindenképp sajátos.

Kis János mutatott rá arra, hogy az autokrácia kiépülése elleni egyik legfőbb biztosíték nem formális-intézményi természetű (mint amilyen például a szabad sajtó és a független bíróságok), hanem szociológiai jellegű – a kormánypártok és az ellenzék közötti erőegyensúly.⁶ Úgy vélem, ez utóbbi azért is elsődleges, mert a formális intézményekben is emberek tevékenykednek, akik tisztában vannak a hatalmi erőviszonyokkal, így azzal is, hogy az egyik oldal túlereje milyen következményekkel járhat személyes karrierjükre vagy intézményük sorsára.

A 2006-os őszi eseményeket követően összeomlott az akkori kormánypártok támogatottsága, és így ereje is, ami – a gazdasági világválsággal tetézve – elvezetett a 2010. évi katasztrofális választási vereséghez. Az ezután felálló ellenzék, ideértve annak régebbi és újabb formációit egyaránt, egészen a legutóbbi időkig nem talált magára, így a független intézményeknek szakmai tevékenységüket olyan közegben kellett folytatniuk, amelyben a hatalomnak velük szemben – valódi politikai alternatíva hiányában – nem kellett önmérsékletet tanúsítani.

Az ellenzék gyengeségének egyik oka a széttöredezettség, témánk szempontjából azonban fontosabb egy másik ok: az ellenzéki pártok mögötti aktív és befolyásos szellemi háttér szinte teljes hiánya. A jogászokat (és természetesen más értelmiségi hivatások tagjait) e helyzet kialakulásában és fenntartásában különös felelősség terheli.

Cas Mudde egy 2002-es tanulmányában írt arról, hogy a populista, antidemokratikus politikai törekvéseket milyen jelentős mértékben segíti Kelet-Európában a rendszerváltásban közreműködő értelmiségi elit „antipolitikai” beállítódása.⁷

Ez a politikaelles attitűd több formában ölt testet: a mindennapi politikától (reálpolitika) történő visszolygásban, a kompromisszumok elutasításában, a helyi történelmi sajátosságokhoz nem illeszkedő erkölcsi és politikai elvekhez történő feltétlen ragaszkodásban, a teljesen kifejtett, nyugati alkotmányos demokráciák megkérdőjelezhetetlen etalonná tételében és a hozzájuk egyébként eszmeileg közel álló pártok és politikusok kérlelhetetlen bírálataiban.

A fenti álláspontot osztó vezető értelmiségi csoport erkölcsi és tudományos tekintélye hozzájárult ahhoz, hogy veszélyes meggyőződés alakuljon ki egy számottevő – egyébként demokratikus elkötelezettségű – rétegben: egyik politikai oldalban sem lehet bízni, mindkét oldal korrupt, minden politikust személyes vagy egyéb illegitim érdekek vezérelnek, és a politika általában valami alantas dolog; az tehát a helyes cselekvés, ha igyekszünk egyenlő távolságot tartani minden politikai oldaltól (vagyis igyekszünk egyenlő mértékben kritizálni azokat). A fentebb említett, 2010 és 2018 vége közötti ellenállási mozgalmak történetében is ott találhatjuk ennek a meggyőződésnek a tükröződését: közös jellemzőjük, hogy konkrét „ügyekért” küzdöttek (lakhatás, az oktatás szabadsága, adómentes internet stb.), és sokszor kimondottan elhatárolódtak a politikai pártoktól. A kormányoldal jól felépített hatalmi gépezete ezeket a kezdeményezéseket könnyedén le tudta szerelni, de legalábbis következmények nélkül tudta azokat átvészalni.

Emellett a politikai kérdések iránt érzékeny jogászai és más értelmiségi szereplők széles körében elmaradt annak belátása, hogy jogi és politikai intézményeink működtetése és fejlesztése során a legfontosabb feladat – a közép-kelet-európai térség történelmi öröksége miatt – azon feltételek megteremtése lett volna, melyek az autoriter hatalomgyakorlás elkerülését biztosítják.⁸ A jogászság jelentős része az autokrácia

visszatérésének veszélyét – számomra máig érthetetlen módon – még a 2000-es évek közepén sem ismerte fel; sokáig abban az illúzióban élt, hogy nincs komolyan vehető alternatívája a demokratikus politikai berendezkedésnek, és enél fogva úgy látta, hogy a 2010 előtti politikai hatalom kíméletlen kritikája semmilyen kockázatot nem hordoz magában az alkotmányos demokráciára nézve.

Mindez jól szolgálta a hatalomra törő politikai jobboldal érdekeit. A 2010 előtti baloldal mögött nem állt fel egy olyan jogászai kör, amely például képes lett volna még idejében érdemi szakmai segítséget nyújtani.

LE KELL SZÁMOLNUNK AZ-
ZAL AZ ILLÚZIÓVAL, HOGY
EGYES ÜGYEKET LE LEHET VÁ-
LASZTANI A „POLITIKÁTÓL”.
ÉS AZ ADOTT TERÜLET KERE-
TEIN BELÜL, SZAKMAI ÉR-
VEKKEK VAGY MÁS SZOKÁSOS
NYOMÁSGYAKORLÁSI ESZ-
KÖZÖKKEL HATNI LEHET A
KORMÁNYZATRA

tani az akkori kormányoldal politikai elleni jogi eljárásokban – melyek túlnyomó részének megalapozatlansága így csak évekkel később lett nyilvánvaló a közvélemény számára, amikor az már semmit sem számított.⁹

Ebből a nagyon vázlatos áttekintésből a *Fundamentum* szerkesztőségi felvetését illetően számomra az következik, hogy a valódi politikai szabadság viszszanyeréséhez aktív és elkötelezett jogászi rétegre van szükség, amelynek tagjai nem csupán a legszűkebb értelemben vett szakmai feladataikra koncentrálnak. Napjaink demokrata érzelmű jogászainak érdemben kell részt venniük a közügyekben, melynek számos formája és lehetősége áll nyitva előttük.

Az egyik legjelentősebb feladat, hogy a jogállamiság és az emberi jogok absztrakt eszményeit „lefordítsák” hétköznapi nyelvre, és a jogállami deficitet mindenki számára érzékelhető problémákon keresztül mutassák be. Ennek a tevékenységnek adekvát kerete a felsőoktatás, de az üzenet eljuttatásának léteznek más csatornái (például blogok, közösségi média, ismeretterjesztő előadások), melyeken keresztül ezek az eszmék népszerűsíthetők.¹⁰

Ez a tevékenység (és bármi más hasonló is) azonban csupán akkor lehet hatékony, ha valamilyen módon integrálódik egy szélesebb politikai mozgalomba, melynek célja az autokratikus hatalomgyakorlás visszaszorítása. Egy autokrata rezsim jogának jellemzőit leíró írások tudományosan lehetnek értékesek, de ha nincs, aki az így nyert következtetéseket beépítse egy politikai stratégiába, akkor nem fognak hatni a gyakorlatra. Ugyanígy, évente néhány, a bíróság előtt megnyert per sem okoz fennakadást a hatalmi gépezetben, ha ezeknek az üzenetét nem fordítják le érthetően, és nem erősítik fel minden rendelkezésre álló kommunikációs csatornán keresztül.¹¹ Normális körülmények között a pártok mellett működne olyan szakértői apparátus, mely feldolgozná a jogtudomány eredményeit és a joggyakorlat fejleményeit, és azokra alapozva adna tanácsot a politikai cselekvést illetően. Ilyen háttérrel azonban, részben a szellemi holdudvar kiüresedése miatt, részben az ellenállással és a független intézményekkel szemben folyó politikai háború következtében, egyik ellenzéki párt sem rendelkezik. A létfontosságú szellemi hátország és a politikai jelentőségű cselekvés (ami lehet egy tanulmány megírása vagy egy per végigvitele) szinergiájának megteremtése érdekében a jogállamiság iránt elkötelezett gyakorló jogászoknak és jogtudósoknak ki kell mozdulniuk a komfortzónájukból, és aktívan keresniük kell a kapcsolatokat a politikai szereplőkkel.¹²

A JOGÁSZSÁG JELENTŐS RÉSE
AZ AUTOKRÁCIA VISSZATÉRÉ-
SÉNEK VESZÉLYÉT – SZÁMOM-
RA MÁIG ÉRTHETETLEN MÓ-
DON – MÉG A 2000-ES ÉVEK
KÖZEPÉN SEM ISMERTE FEL

Tisztában vagyok azzal, hogy ez a vízió ellentétes a fent vázolt antipolitikai (és némileg arisztokratikus) értelmiségi beállítódással, és a politikában való közvetett vagy közvetlen részvétellel szemben érvként hozható fel az

is, hogy a jogtudós és a gyakorló jogász szakmai hi-telességére negatívan hat, ha egyértelműen valamelyik oldalra áll.¹³ Bár a jogászi ethosz valóban megköveteli a politikai elfogultság kizárását a szakmai tevékenységből, ez a szakmai tevékenység nem lehet semleges legalább egy érték: a joguralom iránt.¹⁴ Mi végre művelnénk a jogtudományt, és vennénk részt a joggyakorlatban, ha ez a feltétel hiányzik?

JEGYZETEK

1. BENCZE Máttyás: Az alkotmánybíráskodás jövője (Fórum), *Fundamentum*, 2011/4, 81–83. Kazai Viktor írásának is hasonló a központi gondolata a *Fundamentum* előző számában. KAZAI Viktor: A joggyakorlat értelmezésének nehézségei illiberalizmus idején – érvek a narratív módszer mellett, *Fundamentum*, 2018/2–3, 51–58.
2. Lásd Orbán: Súlyosan beleavatkozott a választásokba a Kúria, *24.hu*, 2018. május 5., <https://24.hu/belfold/2018/05/05/orban-kuria-valasztas/>; MTI: Navracsics szigorúbb bírói ítéleteket várna, *Index*, 2012. május 16., <https://index.hu/belfold/2012/05/16/navracsics-szigorubb-biroi-iteleteket-varna/>; CZINKÓCZI Sándor: Németh Szilárd elszámoltatná a bíróságokat, *444*, 2016. január 31., <https://444.hu/2016/01/31/nemeth-szilard-elszamoltatna-a-birosagokat/>; PINDROCH Tamás: „Biszkunak jogilag is felelnie kellene a tetteiért”, *Magyar Hírlap*, 2015. június 8., https://www.magyarhirnap.hu/belfold/Biszkunak_jogilag_is_felelnie_kellene_a_tetteiert/.
3. Lásd Lisa HILBINK: Agents of Anti-Politics: Courts in Pinochet’s Chile, in *Rule By Law: The Politics of Courts in Authoritarian Regimes*, eds. Tom GINSBURG – Tamir MOUSTAFA, Cambridge University Press, 2008, 127.; FLECK Zoltán: *Jogszolgáltató mechanizmusok az államszocializmusban*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2001, 104.
4. HALMAI Gábor: A jogállami gondolkodás csapdája, *Fundamentum*, 2018/2–3, 47.
5. Erre a következtetésre jut gondolatmenetének végén JAKAB András: Miért nem működik jól a magyar jogrend és hogyan javíthatjuk meg?, *MTA Law Working Papers*, 2018/1, 2–28.
6. Lásd KIS János „Az autokráciák fogalmi topográfiájához” című előadását. Elhangzott „A nép nevében? – Az alkotmányos demokrácia lehetséges változatai és

valós riválisai” címmel a Debreceni Egyetem Alkotmányjogi Tanszéke és a Közép-európai Egyetem Politikatudományi Tanszéke által rendezett konferencián 2016. január 12-én, <https://www.youtube.com/watch?v=wSvZnjPnjBE>.

7. Cas MUDDE: In the Name of the Peasantry, the Proletariat, and the People: Populism in Eastern Europe, in Cas MUDDE: *Democracies and Populist Challenge*, Palgrave Macmillan, 2002, 225–227.
8. Bojan BUGARIC: The Rule of Law Derailed: Lessons from the Post-Communist World, *Hague Journal on the Rule of Law*, 2015, 175–197.
9. PÁLMAI Erika: Szinte teljes kudarc az „elszámoltatás”, Orbán erre az esetre csúnya jövőt jóslt, *HVG*, 2018. december 18., https://hvg.hu/itthon/201651__elszamoltatas__politikai_haszonszerzes__elbalo_ugyek__arnyekra_vetodtek.
10. Ezek az erőfeszítések természetesen elvonják az energiát és az időt olyan problémák tárgyalásától és megoldásától, amelyek rendezése hozzátartozik egy civilizált jogi és politikai kultúrához (például az LMBTIQ-jogok, a nemek egyenlőségének kérdése vagy éppen a kábítószer-szabályozás). Azonban látni kell, hogy ezek általában olyan vitatémák, amelyek előfeltételezik a politikai szabadságot és az érintettek közötti szimmetrikus diszkurzust.
11. Kérdés, hogy ezek a törekvések célt érnek-e, ha nincs mögöttük olyan koherens és karakteres ideológia, amely képes választ adni az autoriter törekvéseknek lendületet adó globális és helyi kihívásokra (nemzetközi szintű adóelkerülés, a nagyvállalatok szociális problémák iránti érzéketlensége, az internetes technológia visszaélészerű használata, etnikai nacionalizmus stb.), illetve képes értelmes célokat megfogalmazni, és emellett a mára válságba került kapitalista gazdasági berendezkedés korrekcióját, esetleg demokratikus alternatíváját tudja nyújtani. E kérdés megválaszolása meghaladja ennek a rovatnak a tematikai kereteit és szerző szakmai kompetenciáját, de a szerkesztők által felvetett dilemma szempontjából relevánsnak tartom ennek a tágabb összefüggésnek az átgondolását is.
12. A helyes gyakorló jogászi és jogtudói magatartás problémája részben analógiát mutat azzal a kérdéssel, hogy a jelenlegi helyzetben a demokratikus ellenzék tagjainak részt szabad-e venniük az Országgyűlés munkájában. Míg 2018 decembere előtt sokan a parlamenti részvétel bojkottját tekintették a politikusi tisztesség egyetlen hiteles megnyilvánulásának, addig az utána következő időszak megmutatta, hogy lehet kreatív módon úgy élni a képviselői jogokkal és olyan tartalommal megöltetni a parlamenti jelenlétet, ami hitelessé és hatékonytá teszi az ellenzéki törekvéseket.
13. A politikai cselekvés alóli önfelmentésre az is indok szokott lenni, hogy a jelenleg létező pártok nem vehetők komolyan, illetve eljátszották hitelességüket. Erre azt lehet válaszolni, hogy ezek a pártok minden problémájuk ellenére alapvetően demokratikusan működnek, és már viszonylag kevés új tag belépésével érdemben hatni lehet azok működésére. Teljes bizalomhiány esetén pedig új pártot is létre lehet hozni.
14. BÓDIG Mátyás: A jogtudomány módszertani karaktere és a dogmatikai tudomány eszméje, in *A jogtudomány helye, szerepe és haszna. Tudomány módszertani és tudományelméleti írások*, szerk. BÓDIG Mátyás – ZÓDI Zsolt, MTA TK Jogtudományi Intézet – Opten Informatikai Kft., Budapest, 2016, 102–106.